

ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГА ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Постановка проблеми. В умовах оновлення національної школи в Україні, визначення шляхів реформування освіти та входження нашої держави у світову спільноту особливого значення набуває переорієнтація навчання і виховання з формування особистості на стратегію її розвитку й саморозвитку, що підкреслено у Національній доктрині розвитку освіти, яка визначає стратегічні напрями і визначає метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [3].

Аналіз всіх аспектів складного поняття „освіта” дозволив дослідникам зробити важливий теоретичний висновок, що саме освіта була і залишається тією провідною соціальною силою, з якою пов’язана вся історія людства, соціально-технічного прогресу, що дозволила „побудувати” сучасну цивілізацію і сучасну людину. Розуміння освіти як основи інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави, вимагає від нас з’ясування ролі, місця та функцій професійного саморозвитку педагога в освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз теоретичних та експериментальних досліджень засвідчує, що у філософії, психології та педагогіці вищої школи закладено міцний теоретичний фундамент для глибокого вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутніх магістрів з управління начальним закладом. Сучасні вчені досліджують широке коло проблем, пов’язаних з формуванням особистості вчителя, розвитком його педагогічних здібностей і майстерності (В. Безрукова, В. Вакулєнко, Н. Гавриш, О. Глузман, А. Деркач, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Є. Шиянов, А. Щербаков, Н. Щуркова та ін.), питаннями самоосвіти й самовиховання майбутніх вчителів, формування готовності до професійної діяльності (Є. Белозерцев, М. Боритко, Н. Бружукова, В. Денисенко, О. Івльова, Л. Коржова, Ю. Кулюткін, О. Кучерявий, Л. Мітіна, І. Пальшкова, В. Сирота, В. Сластьонін, Т. Шамова); реалізацією особистісно орієнтованого підходу в освіті (І. Бех, Є. Бондаревська, В. Зайцев, О. Пехота, В. Сериков, С. Подмазін, І. Якиманська).

Разом з тим, у постановці та розв'язанні проблем саморозвитку майбутнього педагога головний акцент робиться або на формування професійних якостей, або на готовність до реалізації тих чи інших підходів тощо. Певна фрагментарність, на нашу думку, не дає можливості реалізувати принцип освіти, на який вказує І.Зязюн: „зміст і ціль освіти – людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин з собою й іншими людьми, зі світом. У такий спосіб освіта на державному рівні створює умови розвитку – саморозвитку, виховання – самовиховання, навчання – самонавчання всіх і кожного” [4, с. 14]. На практиці порушення цього принципу відбивається в неготовності значного числа майбутніх фахівців і педагогів-практиків до постійного самовдосконалення і розвитку.

Отже, метою статті слід визначити аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури і розкриття сутності поняття „готовність до професійного саморозвитку педагогів”, та структуру цього феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із центральних питань у педагогіці завжди було і залишається питання професійного саморозвитку особистості. Людина творить своє життя, керуючись певними світоглядними принципами. Світогляд моделює світ і особистість в їх зв'язку і взаємодії, відтворюючи їх як в реальному, так і в майбутньому розвитку. Саме у світогляді міститься ідея саморозвитку особистості. Розглядаючи проблему саморозвитку особистості, слід враховувати його біологічний, психологічний та соціальний аспекти, пам'ятати про сутнісну суперечливість людини. Саморозвиток – це усвідомлений і керований особистістю процес, у результаті якого відбувається удосконалення фізичних, розумових і моральних потенцій людини, розгортання її індивідуальності. Процес саморозвитку не має меж, як немає меж досконалості людини. Ми вважаємо, що антропологічний підхід та вимоги сучасної наукової раціональності вимагають визначення значної обмеженості людських потенцій, навіть якщо вони стосуються саморозвитку і досконалості людини. Слід зазначити, що людина суттєво обмежена природними (хронотопно-просторовими) складовими світу; соціальним та індивідуальним зростанням, і вона (людина), якщо ми її розглядаємо як моральну та духовну досконалість, постійно буде під впливом етичних регуляторів, норм, цінностей, правил та інших чинників.

Саморозвиток педагога – це показник суб'єктності вчителя на всіх етапах його безперервної педагогічної освіти (Б. Ананьєв, Л. Анциферова, М. Боритко, О. Газман, З. Жуковська, М. Сергєєв, Б. Фішман та ін.). Саморозвиток вчителя у професійній діяльності є „сутнісним соціокультурним проявом процесів самоорганізації особистості, невід'ємною людською цінністю і потребою, спрямованою до ідеалу, і результатом власного свідомого цілепокладання”. [5, с. 13].

Аналіз досліджень К. Абульханової-Славської, М. Боритко, В. Маралова, М. Сергеева, В. Сластьоніна, Б. Фішман, І. Шаршова та ін. дозволяє виділити ряд істотних характеристик саморозвитку педагога:

- обов'язково внутрішній процес самозміни особистості під впливом внутрішніх протиріч;

- це внутрішній процес самозміни системи під впливом власних протиріч, вищий рівень саморуху; при цьому система, що саморозвивається, повинна бути відкритою, оскільки внутрішні ресурси не зможуть забезпечити тривале існування системи;

- спосіб реагування людини на вплив соціального середовища;

- вияв активності, яка визначається здатністю здійснювати особистісні вибори на основі пізнання себе;

- свідомо якісна зміна самого себе і власної діяльності;

- це не що інше як сублимація його креативної діяльності, що реалізується безпосередньо в педагогічній діяльності, що в свою чергу направлена на особовий, інтелектуальний і діяльний розвиток учня, одночасно функціонуючи як основа самовдосконалення педагога й учня в їх взаємодії [2, с. 85];

- цілеспрямований процес, в якому зміни відбуваються не тільки у мотиваційній, емоційній, вольовій та інтелектуальній та інших сферах, але і в процесах „самості”;

- особливий вид діяльності, що є цілеспрямованою на підвищення ефективності процесів „самості”, які необхідні для успішного виконання діяльності (В. Андреев, О. Леонтьєв, В. Маралов, Л. Рувинський). Як стверджує В.Беспалько, „замість” (або уявлення про себе) – погляд людини на себе, заснований на минулому досвіді, даних теперішнього й очікування майбутнього; вираження загальної тенденції організму вести себе так, щоб підтримувати та підсилювати себе [1];

- свідомо діяльність людини, спрямована на якомога більш повну реалізацію себе як особистості. Саморозвиток припускає наявність ясно усвідомлених цілей діяльності, ідеалів і особистісних установок.

На основі проведеного аналізу психолого – педагогічних досліджень Ю. Каверіна, М.Боритко, Е.Чудіної та інших ми вважаємо, що процес саморозвитку педагога представляється як процес змінювання компонентів: мотиваційно – цільового (ціннісні орієнтації, особистісні смисли, потреби, інтереси, мотиви зовнішнього стимулювання, мотиви внутрішнього самоствердження вчителя, що визначає змістовну сторону діяльності педагога з саморозвитку. Він відображає психологічний настрій вчителя, усвідомлення себе як професіонала, своїх професійних ускладнень і особистіснозначущих професійних якостей, цілепокладання в умовах творчого саморозвитку); когнітивного (знання методик самоаналізу і

самоперевірки, технологічні знання (система методів, засобів, форм і механізмів особистісно-професійного саморозвитку); емоційно-вольового (емоційно-позитивне ставлення до змісту і процесу творчого саморозвитку, усвідомлення і позитивне сприйняття власного образу „Я” як професіонала, емоційну стійкість, здатність контролювати процес саморозвитку і не допускати невиправданих відхилень від наміченого плану); конструктивно-діяльнісного (самостійна інтерпретація умов творчого саморозвитку, вміння проектувати та реалізовувати творчий саморозвиток шляхом оптимального вибору форм і технологій реалізації цілей і завдань діяльності, яка саморозвивається, відслідковувати хід цього процесу); рефлексивного (здатність до самопізнання і самооцінки професійної діяльності і своєї особистості, рефлексивного аналізу процесу творчої самореалізації, самоконтролю ефективності власних дій, корекції результату, стимулює розвиток здатності вчителя до роботи над собою. Рефлексивний компонент передбачає наявність об’єктивної оцінки своїм діям майбутніми педагогами в процесі цілеспрямованого професійного саморозвитку. Активна рефлексивна позиція є необхідною умовою саморозвитку фахівця, а її відсутність практично повністю виключає можливість його як особистісного, так і професійного саморозвитку); результативного (новоутворення професійних знань і умінь, особистісно-значущих якостей, процесів „самості”, результати професійно-педагогічної діяльності).

Таким чином, професійно-особистісний саморозвиток являє собою взаємозв’язок таких компонентів: самоусвідомлення – самооцінки – самоорганізації – самоврядування, тому виникає необхідність схарактеризувати кожний з цих компонентів. Слід зауважити, що для самоусвідомлення істотними характеристиками є: логічність міркувань і слідчість висновків на основі практичного досвіду; поповненість знання про себе як майбутньому професіоналові і ідеальної моделі професійної діяльності; подання особистістю навчально – професійної значущості у відношенні з собою і з навколишніми; співвіднесеність засвоєних знань з дійсним ставленням особистості до себе і до оточуючих. Без глибокого розуміння себе, своїх устремлінь, без адекватної оцінки своїх здібностей неможливі ні ясність професійної мети, ні твердість і послідовність у її досягненні. Несформованість ставлення до себе як до майбутнього педагога гальмує професійно-особистісний саморозвиток, оскільки саме завдяки самоусвідомлення студент розуміє невідповідність своїх якостей вимогам професії, а також соціально-етичним вимогам, і тим самим внутрішньо спонукається до подолання цих протиріч, формуючи своїми діями і вчинками власну особистість. Усвідомлюючи свою професійну позицію, майбутній педагог намагається культивувати, розвивати, зміцнювати її, виступаючи, таким чином, суб’єктом свого професійного становлення.

Самоусвідомлення, спрямоване на формування цілісного уявлення про себе як про фахівця, майбутнього вчителя, вивчення способів професійної діяльності забезпечує реалізацію функції цілеутворення.

Найбільш істотними ознаками, на нашу думку, для самооцінки є: усвідомлюваність особистих професійних якостей і цих якостей у інших; співставлення професійної оцінки і оцінки інших. Самооцінка означає не просто фіксацію рівня розвитку особистості, а ціннісне ставлення до якостей особистості, яке з необхідністю припускає задоволеність позитивними якостями і потреба в їх закріплення, незадоволеність негативними або недостатньо розвиненими якостями своєї особистості і бажання внести до них зміни на краще. Становлення студента як суб'єкта професійної діяльності означає усвідомлення особистісної значущості і сенсу своєї діяльності. Самооцінка, таким чином, розглядається нами як один з компонентів професійно-особистісного саморозвитку і забезпечує реалізацію рефлексивної функції.

Ми вважаємо, що самоорганізація носить свідомий характер: внутрішня мета усвідомлюється і формується безпосередньо самою особистістю, здійснюється взаєморозуміння і саморегуляція між різними компонентами особистості як системи, відбувається усвідомлення, облік і вироблення ставлення до зовнішнім цілям і впливів, у результаті чого вони можуть придбати, а можуть і не отримати внутрішню значимість для особистості, далі відбувається вибір подальшого поведінки особистістю, виходячи зі ступеня важливості для неї внутрішніх і зовнішніх цілей, вибір ступеня активності та відповідних практичних дій для реалізації цих цілей. Самоорганізація проявляється в наступних ознаках: співвіднесеність засвоєних знань з дійсним ставленням особистості до себе і до оточуючих, регуляції навчально-практичної дій, доцільності самовиявлення на навчально-практичної діяльності; оцінкою, контролі, коректування майбутнього вчителя як особистості і суб'єкта діяльності.

Для самоврядування слід вважати найбільш яскравими проявами: прогнозування результатів власної педагогічної діяльності, рефлексія власної професійної діяльності. Розвиток даного компонента пов'язаний з умінням майбутнього вчителя усвідомити свої специфічні особливості, правила організації власних дій і власного ставлення, в яких зафіксовані значущі для нього цінності, існує певна ієрархія переваг, про які він здатний дати собі звіт, що йому самому треба. Самоврядування – процес творчий і включає в себе ряд послідовно розгортаючихся етапів: аналіз протиріч, прогнозування, цілепокладання, формування критеріїв, оцінки якості, прийняття рішень до дії, контроль, корекція. Самоврядування виконує нормативну функцію, виходячи з певних норм і вимог професії. Самоорганізація забезпечує реалізацію функції активної взаємодії.

Ми погоджуємося з думкою Е.Чудіної, яка вважає, що кожен з цих компонентів розвивається нерівномірно, але, тим не менш, зміна одного з них є умовою розвитку будь-якого іншого [6]. Також ми вважаємо, що віковий проміжок студентства – це найбільш пріоритетний період становлення професійно-особистісного саморозвитку майбутнього педагога, оскільки саме в цей час інтенсивно розвивається самоусвідомлення, формується самооцінка, навички самоорганізації та самоврядування. Подальше наше дослідження ми вважаємо у розгляді формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх магістрів з управління навчальним закладом за допомогою методів та принципів андрагогіки.

Висновки. 1. Проведений аналіз різних підходів до визначення поняття „саморозвиток вчителя” дозволяє нам розглядати це поняття як безперервний, свідомий, цілеспрямований процес особистісного і професійного вдосконалення, заснований на взаємодії внутрішньо значущих і активно-творчо сприйнятих зовнішніх факторів та спрямований на підвищення рівня професіоналізму, розвитку професійно значущих якостей, акумулювання педагогічної майстерності, досвіду, знань, умінь, норм та цінностей.

2. Важливою умовою, первинною сходиною саморозвитку особистості є внутрішня потреба у його здійсненні та самопізнання себе, тому що самопізнання – це вивчення себе як частини природи, виявлення своїх біологічних особливостей і потреб, це розуміння себе як частини соціуму, це усвідомлення себе і як морального та духовного феномену.

3. Професійний саморозвиток є результатом складного переплетення траєкторій індивідуального психічного розвитку, суспільної діяльності, соціально-історичних особливостей часу і умов, за яких здійснюється життєвий шлях людини.

4. Специфіка саморозвитку міститься у сублімації його креативної діяльності, що має реалізацію у педагогічній діяльності.

5. Процес саморозвитку педагога є процес змінювання компонентів: мотиваційно – цільового, когнітивного, емоційно-вольового, конструктивно-діяльнісного, рефлексивного, результативного, які характеризуються нерівномірністю розвитку і взаємопов’язаністю, тому що зміна одного з них є умовою розвитку будь-якого іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В.П.Беспалько. – М.: ИПРО, 1995. – 336с.
2. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Речь, 1996. – 308с.

3. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 17.04.2002. №347/2002. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.
4. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І.А. Зязюна. – К.: Вид-во «Віпол», 2000. – 636 с.
5. Фишман Б.Е. Педагогическая поддержка профессионального развития саморазвития педагога / Б.Е. Фишман// Педагогическое образование и наука. – 2006. – №2. – С. 10-16.
6. Чудина Е.Е. Саморазвитие будущего учителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://borytko.nm.ru>.

АНОТАЦІЯ

Некрасова С.М. Готовність педагога до професійного саморозвитку: сутність, структура, проблеми дослідження. Розкривається стан дослідження проблеми професійного саморозвитку вчителя, акцентується увага на складових професійного саморозвитку вчителя та визначається акцент на теоретико-методологічних основах та джерельній базі щодо вдосконалення професіоналізму вчителя.

Ключові слова. Саморозвиток, професійний саморозвиток вчителя, самоусвідомлення, самооцінка, самоорганізація, самоврядування.

АННОТАЦИЯ

Некрасова С.Н. Готовность педагога к профессиональному саморазвитию: суть, структура, проблемы исследования. Раскрывается состояние исследования проблемы профессионального саморазвития учителя, акцентируется внимание на составляющих профессионального саморазвития учителя и определяется акцент на теоретико-методологических основах и источниковой базе относительно совершенствования профессионализма учителя.

Ключевые слова. Саморазвитие, профессиональное саморазвитие учителя, самосознание, самооценка, самоорганизация, самоуправление.

SUMMARY

Nekrasova S.N. Teachers readiness to professional self-development is: essence, structure, research problems. The state of research problem professional self-development of teacher opens up, attention is accented of the constituents of professional self-development of teacher and an accent is determined on theoretic-methodological bases and source base in relation to perfection of professionalism of teacher.

Key words. Self-development, professional self-development, self-awareness, self-appraisal, self-organization, self-government.